

NYELVJÁRÁSI HANGOSKÖNYV A NYELVTANÓRÁN

A Katedra folyóiratban már röviden ismertettük a nemrégiben megjelent Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvet. Most pár olyan feladatot közlünk, melyek segítségével bemutathatók és a nyelvtanórákon feldolgozhatóak lehetnek a hangoskönyv nyelvjárási szövegei és hanganyagai. Előtte röviden a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás kapcsolatát, valamint a számítógépes nyelvjáráskutatás legújabb eredményeit vázoljuk fel.

A nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás kapcsolatával többen is foglalkoztak már az elmúlt évtizedekben. Legátfogóbban e feladatkörrel, a nemzetközi tapasztalatokat is ötvözve, a Magyar dialektológia c. tankönyv tájékoztat bennünket. Egy másik kiadvány, a *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*, magyar és külföldi példákra hivatkozva vizsgálja a nyelv és az iskola, a nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás kapcsolatát. Szükséges, hogy az iskolában megismertessük a beszélt magyar nyelv regionális jellemzőit, hiszen a diákok nagy részének, kisebbségben abszolút többségének az alapnyelve a nyelvjárás, melynek figyelembevétele nélkül nehezebben valósítható meg az anyanyelvi oktatás fő célja, a köznyelv elsajátítása. Fontos, hogy a nyelvjárásokról az anyanyelvi órákon hiteles képet adjunk, hiszen manapság is még élnek azok a mítoszok, melyek szerint a nyelvjárási beszélők száma kicsi; a határon túliak csak nyelvjárásban beszélnek; a nyelvjárások a köznyelv romlott változatai; a nyelvjárásoknak szegényes a kifejezési lehetőségük; aki nyelvjárásban beszél, az intelligenciahiányos; a nyelvjárás élettői és használói a parasztok; a nyelvjárások „tisztább” nyelvállapotot őriznek.

A mítoszok rombolásán kívül a kérdéskör elméleti megközelítése szerint legfontosabb lenne a hozzáadó anyanyelvi nevelés valóra váltása. Ennek lényege, hogy nem sérül a diák anyanyelvi nyelvváltozata, sem a hozzá fű-

ződő viszonya, nyelvi repertoárja bővül, s ezáltal a beszédhelyzethez igazodva képes lesz használni mind a nyelvjárást, mind a köznyelvet, mert a megfelelő helyzetben mindkét nyelvváltozat használata helyénvaló. A hozzáadó pedagógiai stratégiával tehát a tanítók nem csökkentik, hanem növelik tanítványaik nyelvi önbizalmát. A köznyelv eredményes elsajátítása ennek alapján leginkább a tanulók nyelvjárási háttérére építve kontrasztív szemlélettel érhető el.

A Szlovákiai magyar nyelvjárások c. egyetemi tankönyv külön fejezetben foglalkozik a nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás kapcsolatával. A szerzők szerint van még tennivaló a kérdéskör elméleti továbbgondolásában, főleg kisebbségi körülmények között, de különösen a gyakorlati jellegű módszertani megoldások kidolgozása lenne sürgető feladat. A könyv közöl olyan konkrét kontrasztív szemléletű feladatokat is, melyek az iskolai nyelvtanórákon is felhasználhatók.

A nyelvjárástani ismeretek tanítását segítő, kizárólag feladatokat tartalmazó, módszertani jellegű legfrissebb kiadvány Parapatics Andrea *Nyelvjárástani munkafüzet*e, mely eltérő nehézségű, változatos, nemcsak szókincs-bővítő, hanem aktuális elméleti ismereteket átadó és különböző kompetencia-területeket fejlesztő gyakorlatokat tartalmaz felső tagozatos, illetőleg középiskolás tanulók számára. A bevezetésben olvashatjuk, hogy a munkafüzet egyrészt bepillantást nyújt a hagyományos paraszti kultúra világába. Találkozunk annak munkafolyamataival és eszközeivel, melyek a fiatalok többsége számára ma már szinte ismeretlenek. A munkafüzet tudatosabb nyelvhasználókká teszi a tanulókat, indirekt módon vezet rá a szociolingvisztikai, többnormájú szemléletre, és nevel ezáltal egy elfogadóbb attitűdre. A kiadvány egyben a tanulók önreflexióra készítésével kínálja meg a regionális eredetű helyesírási hibák csökkentésére. A munka-

füzet végén megtalálhatók a feladatok megoldásai, ezért az önálló és az iskolai munkára is egyaránt alkalmas.

A számítógépes dialektológia is sokat lendíthet a nyelvjárási ismeretek iskolai átadásán, hiszen látványos és korszerű módon dolgozza fel a nyelv regionális jellemzőit. A magyar számítógépes dialektológia fellegetve az ELTE BTK Geolingvisztikai Műhelye, ahol a Vékás Domokos és Vargha Fruzsina Sára által kifejlesztett Bihalbocs dialektológiai szoftver segítségével készülnek nyelvjárási hangoskönyvek, informatizált tájékozódók, nyelvjárási atlaszok, valamint dialektometriai elemzések. A Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv is ezzel a szoftverrel készült. A kiadvány egyik fontos jellemzője, hogy teljes egészében hozzáférhető az interneten a nyitrai egyetem honlapján (<http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmyhkh/>). A hangoskönyv újdonsága, hogy a hangfelvétel és annak fonetikus lejegyzése egyszerre jelenik meg. Az egyes szövegek egészben, illetőleg részletekben is meghallgathatók, letölthetők. A kiválasztott nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szövegrészletek többször is visszajátszhatók. A megjelenő szövegek kinyomtatására és szerkesztésére (szöveges dokumentumba való beillesztésére) is lehetőség van. Ez a multimediális nyelvjárási szövegyűjtemény tehát jó segédeszköz lehet a nyelvjárások korszerű oktatására nemcsak az egyetemi, hanem a közoktatásban is.

Most olyan feladatokat mutatunk be a hangoskönyv iskolai feldolgozásához, melyek egyrészt a nyelvtani (hangtani, alaktani, mondattani) ismeretekre alapozva mutatnak rá a nyelvjárási jelenségekre, másrészt a beszélt és az írott nyelv közötti különbségekre világítanak rá, harmadrészt pedig szövegértési gyakorlatokkal hozzák közelebb a beszélt nyelvi szövegek tartalmi sokszínűségét.

Az első két típusfeladathoz bármelyik szöveget kiválaszthatjuk szemléltetésül. Most a Csallóközkürt 2. szöveget vesszük alapul:

Ébbę a ęty holt földęngbę űccsinátuk nyugoggyo apánkú, ęn gyeręk vótam akkor, nyugoggyo apánkú űccsinátuk, hogy ęngęm, min gyerękęt kivitt a apáng, bęfokta a ęty szamarat męg a ęty tehenyet, ąsztá mększántotta aszt a bizonyos ęty hód földet. ąsztán mększántotta, fokta lęhęngęręsztę, mękfogasúta, osztá űjra lęhęngęręsztę, s utánno kırt valahun vetőgępęt. Hát a vetőgęp az má abba a időbe naty ő dolog vót, de nyócsoros vetőgęp vót, s nyócsoros vetőgęp utá ęmmin gyeręk, nyóc-kilenc ęves gyeręk há męntęm, ballaktam utánno. Apám męgmonta, hoty te vigyázz ąra, hogy ę nę dugújom a csoroszla.

I. Hangtani, alaktani, mondatnani feladatok:

1. feladat: Az *a*, *e* hangok mely változatai figyelhetők meg a szövegben? Hallgassuk meg külön-külön az egyes változatokat, beszéljük meg a különbségeket!
2. feladat: A létige múlt idejű alakja hogyan használatos a szövegben? Hallgassuk meg a létigęket, beszéljük meg az alaki jellemzőiket!
3. feladat: Mi jellemzi az *a* névelő használatát a szövegben? Hallgassuk meg, hogy a névelő melyik alakja hallható gyakrabban magánhangzóval kezdődő szavak előtt is!

Ezekkel a feladatokkal a nyelvjárások hangtani, alaktani és mondatnani jellemzőire mutathatunk rá. A szöveggel együtt a hangot is hallhatjuk, így a lejegyzésben alkalmazott speciális betűk autentikus hangértékért is bemutatathatjuk.

II. A beszélt és az írott nyelv különbségeit bemutató feladatok:

1. Írjuk át a nyelvjárás szöveget köznyelvre! Hasonlítsuk össze a két szöveget! Mi változott, és mi maradt változatlan? Húzzuk alá az azonos részeket!

nyelvjárás

Ébbę a ęty holt földęngbę űccsinátuk nyugoggyo apánkú, ęn gyeręk vótam akkor, nyugoggyo apánkú űccsinátuk, hogy ęngęm min gyerękęt kivitt a apáng, bęfokta a ęty szamarat męg a ęty tehenyet, ąsztá mększántotta aszt a bizonyos ęty hód földet.

írott köznyelv

Ebben az egy hold földünkben úgy csináltuk nyugodjon apánkkal, ęn gyerek voltam akkor, nyugodjon apánkkal úgy csináltuk, hogy engem mint gyereket kivitt az apánk, befogta az egy szamarat meg az egy tehenet, aztán megszántotta azt a bizonyos egy hold földet.

2. feladat: Ha felolvasnánk a köznyelvi szöveget, és azt szeretnénk pontosan rögzíteni, amit hallunk, akkor mely hangokat, hangkapcsolatokat kellene úgy írunk, mint a nyelvjárás szövegben? Húzzuk alá az azonos részeket!

nyelvjárás

Ébbę a ęty holt földęngbę űccsinátuk nyugoggyo apánkú, ęn gyeręk vótam akkor, nyugoggyo apánkú űccsinátuk, hogy ęngęm min gyerękęt kivitt a apáng, bęfokta a ęty szamarat męg a ęty tehenyet, ąsztá mększántotta aszt a bizonyos ęty hód földet.

beszélt köznyelv

Ebben az ety holt földęngben űccsináltuk nyugoggyon apánkal, ęn gyerek voltam akkor, nyugoggyon apánkal űccsináltuk, hogy engem mind gyereket kivitt az apáng, befokta az ety szamarat meg az ety tehenet, ąsztán mększántotta aszt a bizonyos ety holt földet.

E két feladattal rámutathatunk arra, hogy a nyelvjárások beszélt nyelvi változatok, és ebből adódóan az írott köznyelvtől nagyban eltérnek, viszont a beszélt köznyelvből sok jelenség megegyezik a nyelvjárásokkal. Az ilyen típusú gyakorlatok arra is alkalmasak, hogy a beszéd és az írás eltérő szabályszerűségeire is rámutassunk, és ne hibának véljük a beszélt nyelv törvényszerűségeit.

III. Szövegértési feladatok:

1. feladat: A Csallóközkürt 1. szöveg alapján soroljuk fel, milyen ételeket fogyasztanak karácsonykor a Csallóközben.
2. feladat: A Nagybodak községből való szöveg alapján soroljuk fel, hogy mit csináltak azelőtt a gyerekek télen, és mit nyáron.
3. feladat: A Vágfüzes 1. szöveg alapján magyarázzuk el, hogyan készül a kolbász.
4. feladat: A Kulcsod községből való szöveg alapján mondjuk el, hogy valójában hol is szakította át a gátat a Duna a nagy árvíz idején.

A hangoskönyvben közölt szövegek alapján készíthetünk szójegyzékeket, kis szótárt is néprajzi, mezőgazdasági, kulturális, gasztronómiai, helytörténeti témában. Szövegértési feladatként értelmezhetjük a kijegyzetelt szavak jelentését az elhangzottak alapján!

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Kiss J. szerk.: *Magyar dialektológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Kontra M. szerk.: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Menyhárt J., Presinszky K., Sándor A.: *Szlovákiai magyar nyelvjárások*, Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2009.
- Parapatics A.: *Nyelvjárástani munkafüzet. Feladatok a magyar nyelv területi változatosságának megismeréséhez*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018.

